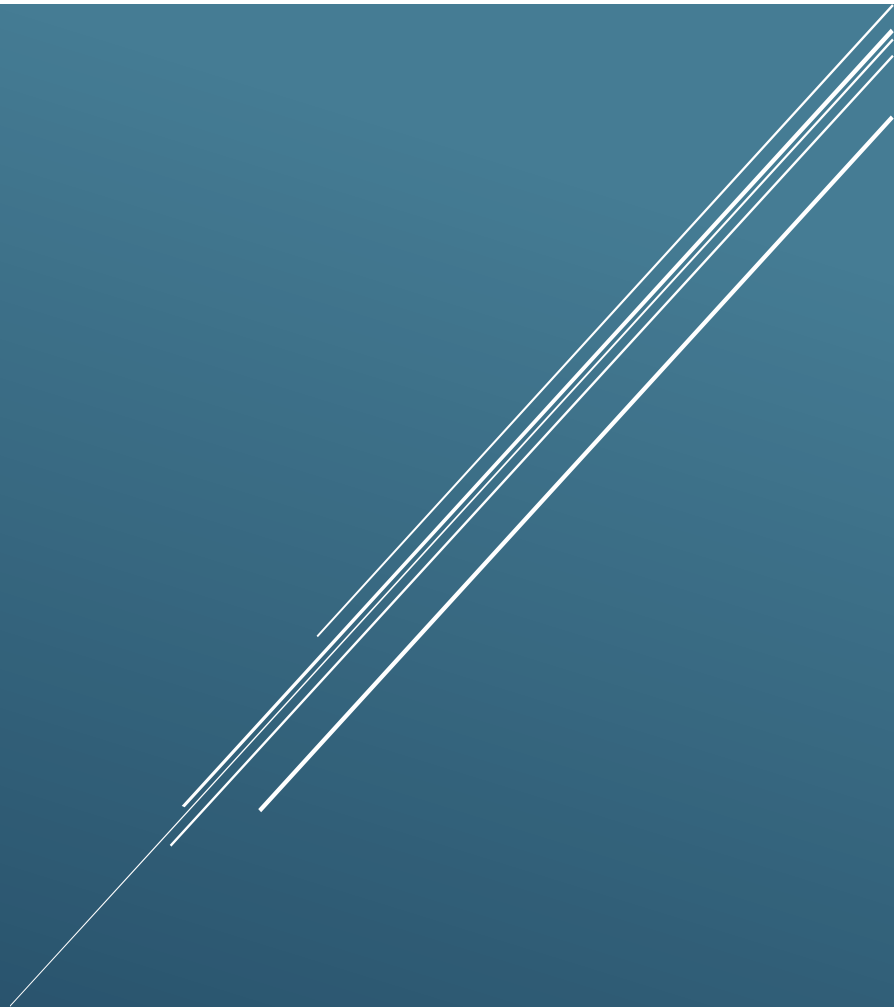

GŁOSA DO WYROKU SĄDU NAJWYŻSZEGO

sygn. akt II CSK 317/14

Spis rzeczy

I Stan faktyczny, stan prawny, ocena Sądów	1
II Glosa krytykująca	7
Konkluzje	9
Literatura	10

I Stan faktyczny, stan prawny, ocena Sądów

Przedmiotem niniejszego omówienia jest prawo do grobu i zachowanie przy tym praw podmiotowych wyznawców religii, której kościół zarządza cmentarzem. Przedmiotowa glosa ma na celu przedstawienie poglądu Sądu Najwyższego, prezentowanego w wyroku w sprawie o sygn. akt II CSK 317/14, a także jego problemową analizę.

W toku postępowania ustalono następujący stan faktyczny:

Nekropolia pod wezwaniem św. (...) w Ł. jest cmentarzem rzymsko-katolickim, którego zarządcą jest Archidiecezja. J. J. jest dysponentem miejsca grzebalnego, zlokalizowanego na tym cmentarzu. W lipcu 2009 r. w grobie tym złożono ciało żony powoda.

Powód zlecił S. P., trudniącemu się usługami kamieniarskimi, wykonanie nagrobka według przedstawionego przez siebie projektu. Nagrobek miał się składać z płyty, z umieszczoną na niej rzeźbą przedstawiającą kobietę i mężczyznę w pozycji leżącej, splecionych w uścisku i częściowo przykrytych całunem.

Wiosną 2010 r. powód zgłosił się do kancelarii cmentarza i przedstawił m.in. wizualizację planowanego nagrobka. Kuria Metropolitalna odmówiła zgody na postawienie nagrobka w takiej formie. W uzasadnieniu powołano się na argument, że ustawienie zaprojektowanej rzeźby na cmentarzu rzymskokatolickim może godzić w dobre obyczaje, naruszać prawo do ochrony dóbr osobistych innych osób, których bliscy zmarli spoczywają na tym cmentarzu, a także może być uznane za obrazę uczuć

religijnych. W konsekwencji, odmówiono S. P. zgody na wjazd na teren cmentarza i dokończenie prac kamieniarskich.

Z dniem 1 stycznia 2010 r. na terenie cmentarza zaczął obowiązywać Regulamin Cmentarza. Zawarto w nim m.in. stwierdzenie, że właścicielem i zarządcą cmentarza jest Archidiecezja - osoba prawna Kościoła Katolickiego i na niej spoczywa obowiązek utrzymania cmentarza zgodnie z jego przeznaczeniem i katolickim charakterem. Dodano, że usługi i prace kamieniarskie przy grobach mogą być wykonywane po uprzednim uzyskaniu zgody administratora, a także, że kształt nagrobków, pomników lub grobowców, umieszczone na nich napisy i użyta symbolika nie mogą naruszać wyznaniowego charakteru cmentarza.¹

Sąd I instancji tj. Sąd Okręgowy uznał powództwo za nieuzasadnione w całości. Sąd zwrócił uwagę na szczególny charakter prawa do grobu. Powód jako niewątpliwie dysponent² grobu nie miał jednak nieograniczonego, skutecznego wobec pozwanej prawa do grobu. Sąd zaznaczył, że zarządca cmentarza może odmówić zgody na wystawienie nagrobka, jeśli naruszałoby to wyznaniowy charakter nekropolii.

W opinii Sądu sprawa ta nie powinna być omawiana na płaszczyźnie ochrony dóbr osobistych powoda, a raczej płaszczyźnie stosunku umownego łączącego powoda z pozwaną, jako zarządcą cmentarza.

Sąd Apelacyjny podzielił zdanie Sądu Okręgowego oddalając środek odwoławczy. Postanowił nadto nie obciążać powoda kosztami postępowania. Sąd II instancji poczynił także dodatkowe ustalenia faktyczne.

W toku postępowania przed Sądem Apelacyjnym stwierdzono, że pochówek żony powoda miał charakter wyznaniowy.

Spoczęła ona w grobowcu rodzinnym powoda, istniejącym od 1900 r. Powód po raz pierwszy zgłosił zarządcy cmentarza wolę postawienia nagrobka w spornym kształcie w

¹ Cytowane fragmenty orzeczenia w sprawie II CSK 317/14 pochodzą z utrwalonej jego formy w publikatorze teleinformatycznym C. H. Beck Legalis, dostępny także w Bazie Orzeczeń Sądu Najwyższego.

² Takim określeniem posłużył się tutejszy Sąd, jednak na marginesie glosator pragnie dodać, że w kontekście prawa do grobu, nie należy się posługiwać tym terminem prawniczym. Dysponent, jak przyjmuje się w doktrynie, to osoba fizyczna lub prawna, której przysługuje zespół uprawnień o charakterze majątkowym i gospodarowania (dysponowania) nimi zgodnie z zasadami prawidłowej gospodarki. Jako, że charakter prawa do grobu jest szczególny określenie *dysponent* w stosunku do uprawnianego nie jest wystarczające.

dnia 10 marca 2010 r. Nagrobek ten jest symbolem uczuć powoda do zmarłej żony, jest sposobem okazania szacunku dla zmarłej. Powód zamierza po śmierci być pochowanym w tym samym grobie.

Sąd drugiej instancji uznał, że odmowa pozwanej wyrażania zgody na zamontowanie przedmiotowej płyty nagrobnej sprowadza się do trzech przyczyn. Po pierwsze do twierdzenia, że ustawienie zaprojektowanej rzeźby na cmentarzu rzymskokatolickim może godzić w dobre obyczaje. Po drugie do tego, że nagrobek będzie naruszać prawo do ochrony dóbr osobistych innych osób, których bliscy zmarli spoczywają na tym cmentarzu, a w szczególności - może być przyczyną obrazy uczuć religijnych. Po trzecie do tego, że nagrobek, jako całość jest pozbawiony jakiejkolwiek symboliki sakralnej, chrześcijańskiej, odwołującej się do śmierci, podczas, gdy na cmentarzu katolickim posadowione mogą być jedynie nagrobki mające charakter wyznaniowy.

Następnie Sąd ad quem stwierdził, że aktualnie dominujący jest pogląd, iż przy wyjaśnianiu istoty dobra osobistego, jak i jego naruszenia, należy posługiwać się kryterium obiektywnym, odwołującym się do przyjętych w społeczeństwie ocen. Wskazał, że powszechnie uznawanym - mimo, że niewymienionym w art. 23 KC - dobrem osobistym jest kult pamięci po zmarłej osobie bliskiej. Jest to samoistne dobro osobiste osób bliskich zmarłego, obejmujące prawo do pochowania zwłok, ich przeniesienia lub ekshumacji, wybudowania nagrobka i ustalenia na nim napisu, odwiedzania i pielęgnacji grobu, odbywania ceremonii religijnych.

Kwestią nie budzącą wątpliwości dla Sądu było prawo powoda do wybudowania nagrobka i ustalenia na nim napisu w miejscu pochówku żony. Powód jest bowiem jedynym dysponentem prawa do grobu. Spór w niniejszym postępowaniu opiera się na ustaleniu i ocenie czy postępowanie pozwanej naruszyło sferę dozwolonego zachowania uprawnionego.

I niezasadna zdaniem Sądu jest odmowa wynikająca jedynie z faktu, że ustawienie pomnika mogłoby godzić w dobre obyczaje;

II kolejną przyczyną odmowy zgody był fakt, że pozbawiony on był jakiejkolwiek symboliki sakralnej, chrześcijańskiej, odwołującej się do śmierci.

Do tej kwestii Sąd odniósł się następująco:

Powód odwołując się do konstrukcji dobra osobistego pominął, że ochrona przysługuje pod warunkiem dojścia do naruszenia sfery dozwolonego zachowania uprawnionego. Powód zgodnie z konstytucyjnie zagwarantowaną wolnością sumienia i wyznania, wzmocnioną zapisami ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, a nadto w przypadku Kościoła Katolickiego ustawą z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konkordatem między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską zawartym w dniu 28 lipca 1993 r., dokonał swobodnego wyboru i pochował zwłoki swojej żony na katolickim cmentarzu, w katolickim obrzędzie, sam siebie także uznając za katolika i wyrażając wolę bycia pochowanym w grobie żony. Powód dokonując takich wyborów musiał w konsekwencji zaakceptować wszystkie ograniczenia wynikające z wyznaniowego charakteru miejsca pochówku. Ograniczenia te nie wynikają z postanowień Regulaminu Cmentarza, a z przywołanych aktów prawnych, zgodnych z Konstytucją RP. Ponadto, są zgodne z kanonami wiary katolickiej wyznawanej przez powoda. Regulamin jest tylko narzędziem do egzekwowania przepisów ustaw, Konstytucji i umowy międzynarodowej, jaką jest Konkordat. Brak akceptacji tych zasad może tylko skutkować ekshumacją zwłok żony powoda, co strona pozwana proponowała na jej koszt w ramach ugodowego załatwienia sporu.

Sąd Apelacyjny podsumował, że nagrobek, z racji swojego świeckiego charakteru, może spowodować naruszenie uczuć religijnych innych osób, kultywujących w sposób wyznaniowy pamięć swoich zmarłych bliskich. Odmowa strony pozwanej, wynikająca z dwóch pozostałych przyczyn, nie może stanowić naruszenia dóbr osobistych powoda.

Powyższe orzeczenie zostało zaskarżone przez powoda w całości. W skardze kasacyjnej zarzucono naruszenie:

1) przepisów prawa procesowego, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, w postaci art. 328 § 2 KPC w zw. z art. 391 § 1 KPC, art. 385 KPC, art. 386 § 4 KPC i art. 378 § 1 KPC;

2) przepisów prawa materialnego, w postaci art. 24 KC, art. 2, art. 3 ust. 2 i art. 45 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w

Rzeczypospolitej Polskiej, art. 24 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską zawartego w dniu 28 lipca 1993 r. oraz art. 2 ust. 2 i art. 8 ust. 5 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych.

Jako że dla komentowanego zagadnienia nie ma większego znaczenia obrazu przepisów formalnoprawnych, przytoczyć należy ocenę Sądu zarzutów dotyczących błędnej wykładni przepisów materialnoprawnych.

Sąd Najwyższy podjął się wyjaśnienia charakteru prawnego prawa do grobu. Grób (grobowiec) zatem nie może być przedmiotem odrębnej od gruntu własności, ani innych praw rzeczowych. Pomimo tego faktu grób może jednak być przedmiotem uprawnień o charakterze tak majątkowym, jak i osobistym.

Źródłem rzeczonych uprawnień jest umowa, na mocy której zarząd cmentarza oddaje stronie tejże umowy miejsce na grób.

Sąd wyjaśnił także jakiego rodzaju dobra osobiste związane z kultem zmarłego przysługują powodowi. Wśród nich należy na pewno zidentyfikować:

- wyłączność korzystania z terenu na urządzenie grobu,
- wybudowanie grobu,
- ustawienie nagrobka,
- pielęgnacja grobu,
- odwiedzanie go, odbywanie ceremonii religijnych, kontemplacji.

Uprawnienie polegające na wystawieniu nagrobka w określonej formie, a jednocześnie będące przedmiotem rzeczywistego sporu w komentowanej sprawie, bezspornie stanowi element przysługującego powodowi dobra osobistego.

Sąd przytaczając stanowisko doktryny i bogate orzecznictwo w tym zakresie przyjął iż dobro powoda zostało naruszone.

W judykaturze podkreśla się, że za bezprawne uważa się działanie naruszające dobro osobiste, jeżeli nie zachodzi żadna ze szczególnych okoliczności, usprawiedliwiających

takie działanie; do okoliczności wyłączających bezprawność naruszenia dóbr osobistych na ogół zalicza się:

- 1) działanie w ramach porządku prawnego, tj. działanie dozwolone przez obowiązujące przepisy prawa,*
- 2) wykonywanie prawa podmiotowego,*
- 3) zgodę pokrzywdzonego (ale z zastrzeżeniem uchylenia jej skuteczności w niektórych przypadkach) oraz*
- 4) działania w ochronie uzasadnionego interesu.³*

Z poczynionych przez Sądy meriti ustaleń faktycznych wynika, że pozwana Archidiecezja, jako osoba prawna Kościoła Katolickiego, jest właścicielem i zarządcą przedmiotowego cmentarza. Oznacza to, że w stosunku do nieruchomości, na której położony jest grobowiec powoda, pozwana dysponuje najsilniejszym prawem podmiotowym, znanym prawu cywilnemu, prawem własności.

Wobec tego, pozwana może wykonywać przysługujące jej prawo własności zgodnie z treścią art. 140 KC. Występuje tu tradycyjna triada uprawnień właściciela, z wyłączeniem innych osób: do posiadania rzeczy, do korzystania z rzeczy i do rozporządzania rzeczą. Z kolei, granice własności wyznaczają trzy parametry: przepisy ustawy, zasady współżycia społecznego oraz społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa własności.

W konsekwencji nieuzasadnione okazały się zarzuty powoda naruszenia przez Sąd ad quem prawa materialnego, w postaci art. 24 KC, art. 2, art. 3 ust. 2 i art. 45 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, art. 24 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską zawartego w dniu 28 lipca 1993 r. oraz art. 2 ust. 2 i art. 8 ust. 5 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych.

Sąd ponadto w uzasadnieniu wyroku dokonał analizy przepisów: ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, ustawy z dnia 17

³ por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1989 r., II CR 419/89, niepublikowany

maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych. Podsumowując ustalenia Sądu w tej materii, na podkreślenie zasługują uprawnienia właścicielskie pozwanej jako kościelnej osoby prawnej.

W tym stanie rzeczy skarga kasacyjna podlegała oddaleniu na podstawie art. 398¹⁴ KPC.

II Glosa krytykująca

Charakter prawny cmentarza, a także prawa do grobu, jak już zostało wcześniej opisane, jest szczególny. Można wskazać na jego majątkowy, jak również osobisty charakter. Uprawnienie majątkowe osoby uprawnionej do miejsca na grób zmienia się wraz z pierwszym pochówkiem, co potwierdza jednolita linia orzecnicza Sądu Najwyższego⁴. Prawo majątkowe zmienia się w prawo osobiste chronione reżimem art. 24 KC, jak argumentował powód i trafnie zauważył Sąd. Następnie prawa do grobu przysługują w zależności bliskości osobom związanym z pochowaną osobą. Podsumowując niniejszy wywód prawo do grobu jest źródłem uprawnień zarówno majątkowych, jak i osobistych.

Źródłem przedmiotowego sporu jest zamiar wystawienia nagrobka przez powoda na grobie (grobowcu) swojej żony. W pierwszym rzędzie należy podnieść kwestię, czy forma, wizerunek nagrobka miał charakter kontrowersyjny (w odniesieniu do wartości wyznawanych w społeczeństwie), a więc czy mógł jego widok powodować naruszenie dóbr osobistych innych osób korzystających z cmentarza. Ograniczenia w zakresie możliwości wystawiania pomników na grobach pozwana uzasadniała bowiem tym właśnie faktem. W opinii glosatora brak jest podstaw do przyjęcia, że nagrobek miał niestosowny charakter, czy tym bardziej obraźliwy. Artystyczne przedstawienie dwojga kochających się małżonków nie jest sprzeczne z ogólnie przyjętymi normami społecznymi. Jak wiadomo, związek małżeński łączący mężczyznę i kobietę jest stanem cywilnym nie wzbudzającym większych kontrowersji w społeczeństwie, o ile wizerunek nie narusza dobrych obyczajów. Wiedza ta ma charakter powszechny.

⁴ por. Wyrok SN sygn. akt III CSK 267/17, także: Postanowienie SN sygn. akt 133/17.

Drugą istotną kwestią, którą pominął Sąd w swoich rozważaniach jest przepis art. 8 ust. 2 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych⁵. Przepis ten nakazuje zarządowi cmentarza wyznaniowego umożliwienie pochowania na tym cmentarzu, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących w miejscowościach, w których nie ma cmentarza komunalnego. Zdaniem glosatora dyspozycję *bez jakiegokolwiek dyskryminacji* należy odczytywać przy zastosowaniu wykładni dynamicznej, tj. rozszerzającej, umożliwiającej także swobodę wyboru formy nagrobka, jeśli nie stoi to na przeszkodzie zasadom współżycia społecznego lub społeczno-gospodarczego przeznaczenia rzeczy.

Nadto, w opinii glosatora błędne jest przyjęcie, że powód wyprawiając pochówek na katolickim cmentarzu i w katolickim obrządku sam musi być katolikiem. Pochowanie bowiem bliskiego zmarłego powinno, zgodnie z panującym w społeczeństwie przekonaniem, odzwierciedlać wolę zmarłego, co do formy i miejsca pochówku.

Dochowanie bowiem woli zmarłego nie może być przyczyną interpretowania tej czynności jako zrzeczenie się konstytucyjnej zasady wolności sumienia i wyznania. Wolność ta została zagwarantowana *explicite* w art. 53 Konstytucji RP⁶.

Ostatnim, choć niemniej ważnym, zastrzeżeniem glosatora do niniejszego wyroku jest brak odniesienia Sądu do zasad intertemporalności prawa. Jak wynika z analizy akt sprawy, grób był grobowcem rodzinnym od roku 1900. W tym czasie na ziemiach polskich obowiązywały różne systemy prawa. Doktryna prawnicza nie pochyła się nad tym dość wąskim, chociaż istotnym zagadnieniem, tj. międzyczasowością prawa do grobu. Zgodnie z ogólnymi zasadami wykładni, w takim przypadku stosuje się ustawę nową, jednocześnie zachowując zasadę praw nabytych. Zdaniem glosatora analiza stanu prawnego przed wejściem w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. może mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia.

Słusznie Sąd podkreśla uprawnienia właścicielskie pozwanej. Wyjaśnił też charakter tego prawa, uznając prawo własności jako najszersze prawo władztwa nad rzeczą. Zagadnienia te zostały dobrze już wyjaśnione w licznych komentarzach,

⁵ Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 887).

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

monografiach i innych publikacjach i w zasadzie nie budzą sporu w doktrynie. Wywód Sądu glosator uznaje jednak za nie w pełni satysfakcjonujący. Sąd bowiem nie uwzględnił faktu, że zarząd cmentarza wykonuje także zadanie wynikające z przepisów prawa publicznego (ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych). Nie ogranicza to *apriori* jego praw, lecz nakazuje uwzględnianie przepisu art. 8 ust. 2 ustawy przy działaniach z zakresu administrowania nekropolią.

Konkluzje

Niniejsza glosa wskazuje główne zarzuty dotyczące motywów rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego w sprawie o sygn. akt II CSK 317/14, które mogły mieć wpływ na ostateczny wyrok. Glosator pragnie niniejszą glosą zwrócić uwagę na niedostatecznie jego zdaniem akcentowany w piśmiennictwie problem prawa do grobu. Poruszone tutaj kwestie są dobrym punktem wyjścia do dalszych analiz, prac badawczych, a wreszcie prób wyjaśnienia w literaturze przedmiotu tego zagadnienia. Oddając w Państwa ręce niniejsze opracowanie glosator ma nadzieję, że będzie ono zasygnalizowaniem nierozwiązanego dotąd problemu i skłoni do powzięcia w środowisku naukowym prób szerszej analizy tego zagadnienia.

/-/

Tomasz Ratowski

licencjat nauk o polityce społecznej

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Literatura

Dostęp do przytoczonych niżej aktów prawnych oraz orzeczeń przy pomocy publikatora teleinformatycznego C.H. Beck Legalis.

Wykaz aktów prawnych:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).
3. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1966 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 265)
5. Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 887).
6. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 z późn. zm.).
7. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.).

Wykaz orzeczeń judykatury:

1. Wyrok SN sygn. akt II CSK 317/14,.
2. Wyrok SN sygn. akt II CR 419/89, niepublikowany.
3. Wyrok SN sygn. akt III CSK 267/17.
4. Postanowienie SN sygn. akt 133/17.